

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Boeken

De wonderbaarlijke avonturen van het subject

Bespreking van

Marc De Kesel (2019). *Het Münchhausen-paradigma — Waarom Freud en Lacan ertoe doen*. Nijmegen: Vantilt. ISBN 978 94 6004 4120, 282 pp., € 22,50

JOS DE KROON

Het boek *Het Münchhausen-paradigma — Waarom Freud en Lacan ertoe doen* is een bundeling van eerder verschenen verspreide artikelen die hier thematisch gerangschikt zijn. De titel van het boek gebruikt het sprookje van de baron van Münchhausen als allegorie van de conditie waaronder het subject tot stand komt; zoals de baron trekt het zichzelf omhoog uit de stroom van woorden die hij aan de Ander ontleent. Zijn identiteit komt niet voort uit zijn fysieke bestaan, maar ontleent hij aan zijn relatie tot de Ander. Te zijn zoals de Ander of juist niet, verlangen naar de Ander of juist hem haten.

In feite is *Het Münchhausen-paradigma* een topografie van het subject. Het subject wordt getraceerd in zijn individuele geschiedenis en in zijn culturele context. Zo komen in het boek voor het subject relevante thema's aan de orde als verbeelding, verlangen, identiteit, lust en genot, ethiek, fictie, symbolisatie en zelfs esthetiek. Ook al worden deze thema's afzonderlijk in de onderscheiden hoofdstukken uiteengezet; de auteur krijgt het voor elkaar ze allemaal in hun onderlinge samenhang te bespreken. Tegelijkertijd weet hij een kritiek te leveren op het huidige wetenschapsideaal, de psychotherapeutische praxis, de politiek en het terrorisme.

De door Marc De Kesel uiteengezette opvattingen over het subject hebben een uitgesproken freudo-lacaniaanse signatuur. In een tijd dat de psychoanalyse als praktijk op sterven na dood lijkt te zijn is deze onderneeming opmerkelijk te noemen. Alleen in de menswetenschappen zoals de literatuurwetenschappen, de filmkritiek en de filosofie heeft de psychoanalyse nog enige zeggenschap. De psychologie en de psychiatrie hebben in de laatste decennia hun toevlucht genomen tot de natuurwetenschappen die luisteren naar de wetten van Newton. De mens is een (slecht) geoliede machine geworden. De psy-onderneming heeft zich afgewend van de psychoanalyse als zijnde onwetenschappelijk. Wat wij daarvoor in de plaats krijgen hoeven we niet af te wachten; we zitten midden in een mechanistische marktgestuurde psychiatrie en een psychologie zonder subject. Recensent dezes krijgt niet de indruk dat wij daar blij van worden. De wetenschappelijk gefundeerde behandelingen in de psychiatrie falen in het grootste gedeelte van hun opzet, het genezen van geestesziekten. De *evidence-based* behandelingen onderdrukken hoogstens de symptomen. Met de psychotherapieën is het niet beter gesteld; zij beloven het paradijs en doen niets anders dan symptomen afnemen zonder daarvoor een alternatief te bieden.

Wat stelt de psychoanalyse daarvoor in de plaats? Geen vrolijke, maar wel een reële boodschap. Dat het subject een gemankeerd wezen is dat bestaat bij gratie van zijn verlangen. Het verlangen zoekt zijn ophefing, maar vindt het nooit, want dat zou zijn dood zijn en tevens het einde van het subject. De mens zoekt genot, maar een teveel aan genot verdraagt hij niet.

Het centrale thema in *Het Münchhausen-paradigma* betreft het subject waaromheen

de andere thema's cirkelen die niet minder belangrijk zijn, maar toch eerder afgeleid zijn van het hoofdthema: de ontwikkeling en status van het subject. Het sprookje van de baron van Münchhausen komt ons tegemoet om enigszins te begrijpen waardoor het subject zich manifesteert. Tegen alle natuurwetten in trekt de baron zichzelf met paard en al aan zijn pruik uit het moeras omhoog. Onder vergelijkbare condities maakt het subject zijn eigen bestaan mogelijk tegen de gangbare mechanistische opvattingen over de mens in. Waaruit bestaat dat eigenaardig mechanisme? Heel kort en bondig: uit het spreken. Door te spreken (en te denken) houdt het subject zich in de lucht. Volgens Lacan is het subject het effect van het spreken. Natuurlijk kent de mens ook het verlangen dat genot nastreeft. Echter, het verlangen heeft zijn grenzen. Vergelijk dit met de opvattingen van Freud in *Jenseits des Lustprinzips* waar de dood wordt gevonden wanneer er te veel genot wordt gezocht. Bij Lacan is het zo dat de zoektocht naar genot niet nog meer genot oplevert, maar juist de dood wordt gevonden, de dood van het verlangen en daarmee het einde van het subject. Het is beter het absolute genot niet na te streven, maar het hoogst haalbare genot te vinden in de sublimatie.

Er is nog iets wat bij het subject een rol speelt tijdens de zoektocht naar het object van zijn verlangen; met name de verbeelding.

Bovenstaande heeft Lacan schematisch weergegeven in het grafeem (*le graphe*) waaraan De Kesel een uitgebreid hoofdstuk weidt. Lacan gaat uit van een eindeloze reeks van betekenaars (*signifiants*, woorden), die door het driftwezen, dat de mens ook is, doorkruist wordt om vervolgens geconfronteerd te worden met de onmogelijkheid

het verlangen geheel en al in woorden uit te drukken. Deze onmogelijkheid doet zich voor bij ieder woord dat wordt gezegd. Vandaar dat wordt gesproken van een gespleten subject met reminiscenties aan de kloof tussen woord en ding. Aanvankelijk zag het grafeem er eenvoudig uit, twee krommen die elkaar tweemaal kruisen met letters erbij die de reeks van betekenaars, het verlangen en het gedeelde subject aanduiden. In de twee seminars die Lacan aan de uitwerking van het grafeem weidde, werden er steeds meer lagen aan toegevoegd, omdat ook het imaginaire van de waarneming, de Ander, het ik, de castratie (separatie) en de *jouissance* (het dodelijk verlangen) werden opgenomen in het schema.

Wanneer we *Het Münchhausen-paradigma* overzien krijgen we een heldere indruk van het subject zoals Lacan dat in de loop van zijn onderwijs naar voren heeft gebracht. De nadruk ligt op de ontwikkeling en structuur van het subject. Aan deze kapstok zijn een aantal thema's opgehangen die dicht bij de psychoanalyse staan maar ook onderwerpen die een algemene cultuurkritiek behelzen. De Kesel heeft een goede schrijfstijl en weet ingewikkelde zaken helder uiteen te zetten. Dit boek is voor hen die wat diepgaander kennis willen maken met het lacaniaanse gedachtegoed een belangrijke aanwinst.

Het is jammer dat *Het Münchhausen-paradigma* voorbeelden uit de psychoanalytische praktijk ontbeert, anders zou het ook niet-lacanianen meer aanspreken.